

Edirnekapı Şehitliği'ndeki yatay güneş saati - İstanbul

din Mahmud Zengî için 1160 yılında yaptığı, Uluğ Bey'in Semerkant'taki sarayının duvarına yerleştirilen saatler zikredilebilir.

Anadolu'da bilinen en eski güneş saati (1409) Konya Hacı Hasan Mescidi'nde bulunmakta ve onu Topkapı Sarayı'ndaki Fâtihten Sultan Mehmed devrine ait yatay bir güneş saati takip etmektedir. Fetihden XVIII. yüzyılın sonlarına kadar İstanbul'da çeşitli binalara, özellikle camilere oldukça ayrıntılı ve kullanışlı güneş saatleri yerleştirilmiş, mekanik saatlerin yaygınlaşmasıyla revaçtan düşmelerine rağmen Osmanlı Devleti'nin son zamanlarına kadar da bu saatleri çizen kişiler eksik olmamıştır; bu ustaların son temsilcisi ressam ve muvakkit Ahmed Ziya Akbulut'tur (ö. 1936). Osmanlılar'da güneş saati yapanlar yanında bu konuda eser veren âlimler de bulunmaktadır. III. Murad döneminde (1574-1595) yaşayan Takıyyüddin er-Râsîd'in Kandilli Rasathânesi'nde bulunan şu üç eseri oldukça önemlidir: *Reyhânetü'r-rûh fi resmî's-sâ'at 'alâ müsteve's-sütûh* (nr. 123/3), *el-Mizveletü's-şimâliyye bifazli dâ'iri ufukî Koşantîniyye* (nr. 547), *ed-Düstürü'r-racîh li-ğavâ'idî't-tasfîh* (nr. 415/6). Bu eserler, 41°'li İstanbul ufkuna göre tanzim edilecek saatlerden bahsetmekte ve çeşitli örnekler vermektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed Muhtar Paşa, *Riyâz-ı Muhtâr*, İstanbul 1303, yazının mukaddimesi; Ahmed Ziya [Akbulut], *Kozmografya*, İstanbul 1320; C. Schoy, *Die Gnomonic der Araber*, Berlin 1923; Aydın Sayılı, *The Observatory in Islam*, Ankara 1960, s. 96; Sezgin, *GAS*, VI, 166; S. L. Gibbs, *Greek and Roman Sundials*, London 1976; E. S. Kennedy, *The Life and Work of Ibn al-Shatir*, Aleppo 1976, s. 107-121; D. A. King, "Astronomical Timekeeping in the Fourteenth Century Syria", *Proceedings of the First International Symposium on the History of the Arab Science: Aleppo 1976*, Aleppo 1978, II; a.mlf., *Islamic Astronomical Instruments*, London 1987, tür.yer.; a.mlf., "Mizwala", *El²* (İng.), VII, 210-211; a.mlf., "al-Marrakushi", *a.e.*, VI, 598; A. R. Green, *Sundials*, London 1978; W. Meyer, "Sundials of the Ottomanic Era in Istanbul", *International Symposium on the Observatories in Islam*, İstanbul 1980, s. 193-195; a.mlf., *İstanbul'daki Güneş Saatleri*, İstanbul 1985, s. 77-78; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1980, s. 336, dipnot 89; R. Rohr, *Die Sonnenuhr*, München 1982; A. Süheyl Ünver, *İstanbul Rasathanesi*, Ankara 1985, s. 88-89; a.mlf., *Güneş Saatleri*, Süleymaniye Ktp. Arşivi, dosya nr. 153; a.mlf., "Sur les cadrans solaires horizontaux et verticaux en Turquie", *Archives internationales d'histoire des sciences*, sy. 28-29, Paris 1959, s. 254-266; Nusret Çam, *Osmanlı Güneş Saatleri*, Ankara 1990; R. N. Mayall — M. L. Mayall, "Sundial", *EAm.*, XXVI, 35-37; Cn. A. R., "Sundials", *EBr.*, XXI, 422-424.

🏠 NUSRET ÇAM

GÜNEY AFRIKA CUMHURİYETİ

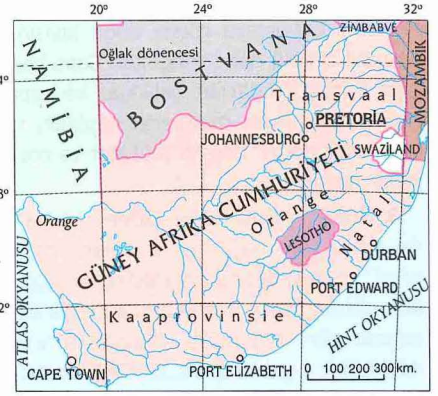
Afrika'nın en güneyindeki ülke.

I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA

II. TARİH

III. ÜLKEDE İSLÂMİYET

Afrika kıtasının en zengin ülkesi olan Güney Afrika Cumhuriyeti (Afrikaaner dilinde Republiek van Suid-Afrika) kuzeybatıdan Namibia, kuzeyden Botsvana ve Zimbabwe, kuzeydoğudan Mozambik ve Ngwane (Swaziland), güney ve güneydoğudan Atlas Okyanusu ile çevrilidir. Güneydoğuda bağımsız bir devlet olan Lesotho'yu tamamen kuşatır; bağımsız statüleri milletlerarası alanda tanınmayan Transkei, Bophuthatsvana, Venda ve Ciskei cumhuriyetleri hariç tutulduğunda yüzölçümü 1.123.226 km², nüfusu 1990 sayımına göre 30.797.000 (dört cumhuriyetle birlikte yüzölçümü 1.221.037 km², nüfusu 33.071.000 [1993 tah.]) ve para birimi randdır (= 100 sent). Kaaprovinsie (Cape of Good Hope), Natal, Transvaal ve Orange adlarında dört büyük eyalette ayrılan ülkenin yasama başşehri Cape Town (1.491.000), yürütme başşehri

Güney Afrika Cumhuriyeti

Pretoria (739.000), diğer önemli şehirleri de Johannesburg (1.726.000), Durban (961.000) ve Port Elizabeth'tir (585.000).

I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA

1. **Yüzey Şekilleri.** Büyük kısmı geniş bir plato olan Güney Afrika Cumhuriyeti toprakları yüzey şekilleri bakımından üç bölgeye ayrılır: 1. 1200-1800 m. yüksekliğinde ve yer yer "highveldt" denilen daha yüksek otlaklarla kaplı üçgen şeklindeki geniş plato; 2. Bu platonun çevresini saran yarım ay biçimindeki dağlık bölge; 3. Denize bakan büyük yamaçlar ve dar kıyılar. Kuzeybatıda Kalahari çölünde yükseklik 900 metreye, doğuda Lesotho sınırındaki Mont aux Sources dağında 3299 metreye ulaşır. Yamaçlar, kuzeydoğuda ortalama 2100 m. yüksekliğindeki Transvaal Draken dağlarıyla başlar ve güneye doğru devam eder. Başlıca akarsu sistemleri, kolları Vaal ve Caledoon ile büyük bir alanı sulayarak Atlas Okyanusu'na dökülen Orange ve ülke topraklarını daha çok kolları Olifants, Marico ve Sand ırmaklarıyla suladıktan sonra Mozambik'te Hint Okyanusu'na dökülen Limpopo'dur.

2. **İklim ve Bitki Örtüsü.** Ülkede yağış yoğunluğuna bağlı olarak birbirinden farklılıklar gösteren dört ana iklim hüküm sürer: Geniş bir kesimi etkileyen astropikal iklim, büyük yamaçların güneyinde yarı kurak iklim, yüksek plato ile büyük yamaçlar arasında sıcak Mozambik akıntısının yol açtığı nemli tropikal iklim, Cape bölgesinde kışları yağışlı olan ılıman iklim. İç kesimdeki yüksek plato bölgesi savana tipi bitki örtüsüyle, daha yüksek olan "highveldt" kesimleri ise çayırlarla örtülüdür. Batıya doğru gidildikçe önce çalılıklar, daha son-

GÜNEY AFRIKA CUMHURİYETİ

ra bozkırlar ortaya çıkar; doğu kıyısında bitki örtüsü daha zengindir. Cape bölgesi kurakçıl ağaçlar, çalılıklar ve yaprağını dökmeyen makillerle kaplıdır; iç kesimlere doğru dikenli çalılıklar ve bozkırlar uzanır.

3. Nüfus ve Etnik Yapı. Güney Afrika'da etnik yapı beyazlar, siyahlar, "coloured" (renkli) denilen melezler ve Asyalılar olmak üzere dörde ayrılır. 1989 sayımına göre beyazların toplam nüfusu 4.530.000, siyahların 14.260.000, melezlerin 2.610.000 ve Asyalılar'ın 810.000 olup beyazlar İngilizler'le Afrikaaner denilen Felemenk-Fransız-Alman kökenlilerden, siyahlar çoğunlukla Bantu (Sot-ho, Zulu, Owambo), Boşiman ve Hotantolar'dan, melezler Çinli-Hintli-Malay-Arap-Zenci kökenlilerin karışımından ve Asyalılar da Hint asıllılardan meydana gelmiştir. Nüfus yoğunluğu km²/31,5, yıllık nüfus artışı % 2,3'tür; halkın % 56'sı şehirlerde oturur.

Nüfusun % 57'sinin okur yazar olduğu ülkede beyazlar, siyahlar ve melezlerle Asyalılar için üç ayrı eğitim sistemi vardır. Devlet okullarında eğitim parasız olup yedi-on altı yaş arası beyaz çocukları için zorunludur. Başlıcaları yalnız beyazlar için olmak üzere ülkede on bir üniversite bulunmaktadır.

Ülkenin resmî dilleri İngilizce ile Afrikaaner dilidir (Güney Afrika Felemenkçesi); kırsal kesimlerde Bantu ve Hoysan dilleri konuşulur. Nüfusun büyük çoğunluğunu hristiyanlar (Protestan, daha az miktarda Katolik), geri kalanı ise Bantustan denilen kırsal idarî bölgelerde yaşayan animistlerle hristiyanlar gibi şehirlerde oturan azınlık düzeyindeki müslüman, Hindü ve yahudiler oluşturur.

4. Ekonomi. Önceleri yalnız bir tarım ve hayvancılık ülkesi olarak bilinen Güney Afrika, XIX. yüzyılın sonlarında zengin elmas ve altın yataklarının bulunmasından sonra madencilik ve endüstri ülkesi olarak gelişti. Başlıca tarım ürünü mısır olan (7 milyon ton) ve 12,8 milyon büyükbaş, 31,3 milyon küçükbaş hayvan yetiştiren ülkenin en önemli yer altı kaynakları altın (617 ton), elmas (10,1 milyon kırat), uranyum (4500 ton), fosfat (2,5 milyon ton), taş kömürü (178,2 milyon ton), demir (15,6 milyon ton), krom (1,2 milyon ton) ve manganezdür (1,2 milyon ton). Önemli sanayi ürünleri ise şarap (820 milyon litre), şeker (2,1 milyon ton), çelik (9,1 milyon ton), elektrik (144,6

milyar kilovatsaat), tütün mâmulleri, kimyasal maddeler, dokuma, elektrikli makineler ve motorlu araçlardır. Sanayi tesisleri Güney Transvaal, Cape Town, Durban ve Port Elizabeth bölgelerinde toplanmıştır.

Kişi başına gayri sâfi millî hâsılanın 1890 Amerikan doları (1987) olduğu ülkenin ekonomisi temelde özel girişimciliğe dayanır. Ancak devlet çeşitli kuruluşlar aracılığıyla madencilik, elektrik üretimi ve ulaşım alanlarında önemli rol oynar. Ülkedeki karayollarının uzunluğu 181.651 km., demiryollarının 20.823 kilometredir (15.427 kilometresi elektrikli). Faal nüfusun % 28'i tarım, % 31'i sanayi ve % 41'i hizmet sektöründe çalışır. Güney Afrika Cumhuriyeti'nin dış ticaretini gerçekleştirdiği ülkeler arasında Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Japonya ve İsviçre başta gelmektedir.

II. TARİH

Afrika'nın güneyine ilk yerleşenler, Hotantolar tarafından yurtlarından çıkarılan Boşimanlar'dır. Bilindiği kadarıyla günümüzdeki Bantu dilini konuşanların ataları, II. yüzyıl dolaylarında güneye doğru inerek Transvaal'ın iç kesimlerine kadar gelmişlerdi. XI-XII. yüzyıllarda Limpopo vadisinde hüküm süren Mapungubve Krallığı'nın yıkılmasından sonra XIII-XVI. yüzyıllar arasında daha kuzeyde gelişen Zimbabve ve Ingombe ile de kralıklarına bağlı bazı küçük devletler ortaya çıkmıştı. XV. yüzyılda Portekizliler'in Ümitburnu'nu ve Table körfezini keşfetmelerinden sonra (Bartolomeo Dias, 1488; Vasco de Gama, 1498) bu sahiller denizcilerin su ve erzak temini için karaya çıktıkları bir yer olmuştaki XVII. yüzyılın ortasında Hollandalılar gelinceye kadar iskân edilmemiştir. 1648'de Güneydoğu Asya'daki kolonilere göçmen götüren bir Hollanda gemisinin fırtınaya yakalanıp Kaap (Cape) yarımadası sahillerinde kayalara bindirmesi ve yollarına devam edemeyen göçmenlerin buraya yerleşmek zorunda kalmaları üzerine, onları korumak amacıyla hareket eden Hollanda Doğu Hindistan Şirketi adına Jan van Riebeeck, Table dağı eteklerinde kalıntıları halen mevcut bulunan kaleyi inşa ettirmiş (1652) ve şirketin gönderdiği elemanlarla burada küçük bir koloni idaresi kurmuştur (1657). Koloninin kurulması üzerine bölgede yaşayan Hotantolar'la Boşimanlar'ın bir kısmı iç bölgelere çekildi. Zamanla Hollan-

dalılar bu yerlilerle Güneydoğu Asya'daki kolonilerinden getirdikleri Malaylar'ı çiftliklerinde köle olarak çalıştırmaya başladılar; böylece "coloured" denilen melez ırk ve Hollanda, Almanya, İngiltere ile Fransa'dan yeni göçmen gruplarının gelmesiyle de içinde İngilizce, Fransızca, Almanca unsurların bulunduğu Felemenk lehçesini konuşan Afrikaaner ırkı ortaya çıkmaya başladı. Önceleri yalnız Kaapstad bölgesinde yaşayan ve Trek Boerler de (göçmen çiftçiler) denilen Afrikaanerler, nüfuslarının giderek artması üzerine iç bölgelere doğru yayılmaya başladılar ve karşılaştıkları yerlilerin ele geçirebildiklerini köleleştirirken diğerlerini daha içerilere sürdüler.

XVIII. yüzyılda sömürgeci devletler arasında rekabetin kızışması üzerine 1773'ten itibaren İngilizler'le Hollandalılar arasında birkaç defa el değiştiren Kaapstad, Napolyon savaşları sırasında Fransızlar'ın eline geçmesini önlemek için İngilizler tarafından bir defa daha işgal edildi (1795). Bölge 1802'deki Amiens Antlaşması ile tekrar Hollanda'ya verildiyse de 1806'da yine İngilizler'in eline geçti ve 1814'teki Paris Antlaşması ile de Cape adıyla resmen bir İngiliz kolonisi olarak tanındı. İngilizler'in buraya yerleşmesi ve özellikle Port Elizabeth'in kurulmasıyla (1820) imtiyazlı yeni bir nüfus oluştu. Bu durum Boerler'i endişelendirdi ve 1830'da birçoğu İngiliz yönetiminden ayrılarak kuzeye ve doğuya doğru göç etmeye başladı. İngilizler'in 1833'te köleliği kaldırmasına şiddetle karşı çıkan Boerler 1834-1835'te Cape kolonisinden tamamen ayrıldılar ve "büyük göç" (grand trek) denilen bir hareketle kuzeye yönelerek Zulular'ı topraklarından atıp Natal, Transvaal ve Orange bağımsız cumhuriyetlerini kurdular. 1842'de Natal'e saldıran İngilizler burayı yönetimleri altına aldılarsa da diğer ikisinin bağımsızlıklarını tanımak zorunda kaldılar (1852-1854). Böylece ortaya çıkan iki Boer devleti yerli, melez ve Asyalılar'a hiçbir hak tanımadan tam bir ırkçı politika takip etmeye başladı.

1868-1870 yıllarında Orange ve Vaal ırmakları arasındaki bölgede elmas yataklarının bulunmasından sonra hem İngilizler hem de Boerler bölge üzerinde hak iddia etmeye başladılar ve aralarında çıkan sürtüşme 1877'de İngilizler'in Transvaal'i ilhakıyla sonuçlandı.

İngiltere'nin ilhakından sonra binlerce elmas arayıcısının hücumuna uğrayan Transvaal'de bunlara siyasî hak verilmesini isteyen İngilizler'le Boerler arasında yeniden anlaşmazlık çıktı; ayaklanarak silâha sarılan Boerler İngilizler'i Majuba Hill Savaşı'nda yenip tekrar bağımsızlıklarını elde ettiler (1881). Ancak İngilizler, Zambezi'nin kuzeyine kadar yerlilerden ele geçirdikleri topraklarla onları tamamen kuşatmış durumda olduklarından aralarındaki gerginlik her an yeni bir çatışmaya dönüşebilecek düzeyde devam ediyordu. Nitekim bölgede elmasın sonra 1886'da altın bulunmasıyla birlikte Cape eyaleti başbakanı C. Rhodes'in Boerler'den, gittikçe çoğalan altın ve elmas arayıcısı yabancı işçilerin haklarının korunmasını istemesi üzerine aralarında savaş çıktı. Boerler Savaşı denilen ve 1899'dan 1902'ye kadar süren bu çatışma Boerler'in yenilgisi ve devletlerinin doğrudan İngiltere'ye bağlı iki eyalet haline getirilmesiyle sonuçlandı. 1910 yılında eski iki İngiliz eyaletiyle (Cape ve Natal) bu iki Boer eyaleti ortaklaşa hazırladıkları bir anayasayı yürürlüğe koyarak İngiltere'ye bağlı Güney Afrika Birliği Devleti'ni kurdular. Devletin başı, İngiltere'den gönderilen ve yürütme gücünü de elinde bulunduran genel vali idi. Yasama gücü, üyelerinin bir kısmı beyazların oylarıyla seçilen, bir kısmı tayin yoluyla gelen çift meclisli parlamentoda bulunuyordu ve genellikle çoğunluk partisi başkanının kurduğu hükümet parlamentoya karşı sorumlu idi; ilk tayin edilen başbakan Boerler'den L. Botha oldu (1910-1919).

Güney Afrika Birliği I. Dünya Savaşı çıktığında İngiltere'nin yanında fiilen çar-

pışmalara katıldı ve Alman Güneybatı Afrikası ile Alman Doğu Afrikası'nı ele geçirdi. Savaş sonrasında Milletler Cemiyeti, Güneybatı Afrika'nın manda yönetimini Güney Afrika Birliği'ne verdi. 1926'da ülkeyi İngiltere'nin denetiminden çıkararak hükümler bir devlet olarak tanınmasını sağlayan Başbakan J. Hertzog'un takip ettiği politika ırkçılığın şiddetlenmesinde önemli rol oynadı. II. Dünya Savaşı başladığında tarafsız kalmayı tercih eden ülke daha sonra Almanya'ya karşı savaşa girerek birçok cepheye asker yolladı. Savaşın sona erdikten sonra iktidara gelen (1948) ve aşırı ırkçı görüşleri savunan D. F. Malan ırk ayrımı (apartheid) politikasını geliştirmek üzere bazı kanunlar çıkardı ve ırk ayrımının kapsamı sadece zencileri değil ülkede bulunan beyazların dışındaki diğer ırkları da içine alacak şekilde genişletildi. Beyazlarla beyaz olmayanlar arasındaki evlilikler yasaklandı ve ırk ayrımı okullardan iş yerlerine, trenlerden sinema salonlarına kadar her yerde sistemli bir şekilde uygulamaya konuldu. Malan'dan sonra başbakan olan J. C. Stridjom (1954-1958) ve 1966'da öldürülen H. F. Verwoerd de aynı siyaseti ilerleterek sürdürdüler. Ancak bu derece aşırı ırkçı davranışların sert bir muhalefetle karşılaşması gecikmedi ve aslında 1912'de kurulduğu halde fazla bir varlık gösteremeyen siyahların African National Congress of South Africa (ANC) adlı teşkilâtı, müslüman azınlıkların da güçlü desteğiyle kanunlara uymama boykotunu başlattı. Fakat hareket çok kanlı biçimde bastırılarak African National Congress of South Africa yasa dışı ilân edildi, liderleri hapse atıldı ve müslümanlar da de-

ğişik bölgelere dağıtıldı (1960). Bu arada, iktidarda bulunan Birleşik Ulusal Parti anayasada yaptığı bir değişiklikle Güney Afrika Birliği'ni şeklen bağlı olduğu Londra'dan ayırarak tamamen bağımsız Güney Afrika Cumhuriyeti adlı devletin kurulduğunu ilân etti (31 Mayıs 1961).

Birleşmiş Milletler teşkilâtı takip ettiği ırkçı siyaset yüzünden Güney Afrika'ya sürekli biçimde kınadı ve 1962'de bütün üyeleri tarafından bu devletle olan ilişkilerin kesilmesi ve ürünlerinin boykot edilmesi kararlarını aldıysa da Amerika ve İngiltere gibi devletlerin uygulamaya yanaşmamları yüzünden bir sonuç elde edilemedi. 1968'de beyaz öğrencilerin tepkisine yol açan ırk ayrımcılığına din adamları da karşı çıkmaya başladı. 1970'teki seçimlerde sandalye kaybeden Birleşik Ulusal Parti bu tepkiler karşısında daha şiddetli tedbirler almaya yöneldi; ancak gittikçe yoğunlaşan gösteriler üniversite ve iş yerlerine de sıçrayarak ülkenin iç düzenini tehdit edecek hale geldi. Haziran 1976'da Soweto'da, dünyanın her yanında geniş yankı uyandıran yeni olaylar patlak verdi ve kısa sürede Cape Town gibi büyük merkezlere de sıçradı. Bu gösteriler karşısında hükümet, milletlerarası ilişkilerinin hemen hemen tamamıyla kesilmesine sebep olan ırk ayrımcılığından taviz verme yoluna girdi. 1979'da, 1978'den beri görevde olan P. W. Botha hükümeti tarafından siyahlara sendika kurma hakkı tanındı ve 1980'de de melezlerle Asyalılar'a sınırlı siyasî haklar getiren reformlar yapıldı; ancak bu arada ırk ayrımcılığı politikasına da devam edildi. Bütün direniş teşkilâtları, 1960'ta yasa dışı ilân edilen African National Congress of South Africa'nın çatısı altında birleşerek protesto hareketlerini sürdürdüler. 1984'te cumhurbaşkanına geniş yetkiler veren ve bazı sınırlı reformlar ihtiva eden yeni bir anayasa kabul edildi. Bu anayasaya göre beş yıl için seçilen parlamento üç ayrı meclisten oluşmakta ve bunlardan millet meclisi beyazların, temsilciler meclisi melezlerin, delegeler meclisi de Asyalılar'ın kendi içlerinden seçecekleri milletvekillerinden meydana gelmekteydi; siyahların ise seçme ve seçilme hakları yoktu. 1984'te cumhurbaşkanı olan ve başbakanlığı da elinde tutan Botha baskı politikasını değiştirdi; sürdürülen protesto hareketleri tam bir ayaklanmaya dönüşerek bütün ülkeyi sardı. Hükümetin buna gösterdiği şiddetli tepki ve Temmuz 1985'te

Cape Town
sehrinden
bir görünüş -
Güney Afrika
Cumhuriyeti

te ilân ettiği sıkıyönetim, birçok Batılı ülkenin ekonomik müeyyide uygulamasına yol açtı. 1989'da Botha'nın istifası üzerine cumhurbaşkanı seçilen F. W. de Klerk Şubat 1990'da, bir süre sonra siyahılara oy hakkı tanınacağını ve azınlıkların korunacağını açıklayarak Africa National Congress of South Africa'yı yassallaştırıp ünlü siyahî lider Nelson Mandela'yı serbest bıraktı. Fakat bu defa siyahlar içinde bölünme meydana geldi ve başına Mandela'nın geçtiği zenci teşkilatlarını birleştiren ılımlı Birleşik Demokratik Cephe ile fanatik Zulu Inkatha hareketi arasında kanlı olaylar baş gösterdi. Hükümet 30 Haziran 1991'de ırkçı politikayı kaldıracağını resmen açıkladı. 1993'te Ulusal Parti ile Africa National Congress of South Africa kongresi arasındaki görüşmelerde belli bir yakınlaşma sağlanarak 27 Nisan 1994'te ilk millî seçimlerin nisbî temsil sistemine göre yapılmasına karar verildi. Bu tarihte yapılan seçimlerde Africa National Congress of South Africa çoğunluğu elde ederken 342 yıllık beyaz azınlığının iktidarı ardından Nelson Mandela başkanlığında ilk defa siyah ve beyazlardan oluşan bir hükümet kuruldu.

III. ÜLKEDE İSLÂMİYET

Ülkedeki müslümanların ataları, 1654'ten itibaren Hollanda'nın Uzakdoğu sömürgelerinden çiftliklerde çalıştırılmak üzere köle olarak gönderilen yerlilerle mahkûm ve siyasî sürgünler arasında bulunan müslümanlardır. Bunlardan Şeyh Yûsuf, Bentem Sultanlığı'nın bağımsızlığı için Hollandalılar'a karşı verilen mücadelede önce Seylan adasına sürgün edilmiş olan önemli bir liderdi. Oradan kırk dokuz müridiyle birlikte gönderildiği Kaap kolonisinde dinî bir çevre oluşturmaya çalıştı ve 1699'da öldüğünde Eerst nehrinin ağzında Zandvlei denilen yere gömüldü. Şeyh Yûsuf, bugün de Güney Afrika'ya İslâm'ı getiren kişi olarak saygıyla anılmaktadır. 1713'te çıkan bir salgın hastalıkta sayıları 570 olan mahkûm müslümanlardan 200'ü hayatını kaybetti; kalanlar İslâmîyet'i kabul eden zenci kadınlarla evlendiler. Sonradan hürriyetini elde eden bu topluluk buradaki müslümanların çekirdeğini oluşturmuştur.

Güney Afrika'da İslâmîyet'i yaymaya çalışan iki önemli şahsiyet, mahkûm olarak gelen ve mahkûmiyetlerini tamamladıktan sonra burada kalan Yemenli

Saîd Alevî ile İmam Abdullah Kâdî Abdüsselâm'dır. Bölgede Tuan (Malayca "hoca efendi") Saîd adıyla tanınan Saîd Alevî, 1743'te girdiği Table körfezi açıklarında bulunan Robben adasındaki hapis haneden on bir yıl sonra çıktığında polis oldu ve bu durum onun İslâm'ı öğretmeyi amaçladığı köleler arasına kolayca girmesini sağladı. Cape Town müslümanlarının Tuan Guru dedikleri İmam Abdullah da (ö. 1807) Robben adasındaki mahkûmiyetinden sonra İslâmîyet'i yaymaya başladı ve bu arada Arap alfabesinin kullanıldığı Malayca ile İslâm fıkhına dair bir kitap yazdı. İmam Abdullah, bugün Evvel Cami adıyla bilinen bir de medrese kurmuş (1797) ve bu medrese 1830'larda Bengalli İmam Ahmed tarafından geliştirilmiştir.

XIX. yüzyılın başından itibaren İngilizler'in Hollandalılar'ın yerini alması üzerine Uzakdoğu'dan Güney Afrika'ya çeşitli yollarla müslüman gönderilmesi işi durdu. 1804 yılında Cape genel valisi, müslümanların yetkililerden izin almaksızın dinî vecibelerini yerine getirebileceklerini bildiren bir kararnâme yayımladı. 1822'de Cape Town'da çoğu Malay asıllı 3000 müslüman bulunuyor ve İslâmîyet hür zencilerle köleler arasında gün geçtikçe yayılıyordu; 1843'te bu nüfus 7830'a çıktı. Şehirde ilk resmî İslâmî okul ve cami 1850'lerde açıldı. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti Cape müslümanları ile ilgilenmeye başlayarak dinî eğitimlerine yardımcı olmak üzere buraya Ebûbekir Efendi (ö. 1880) adında bir âlimi gönderdi ve şehirde açılan Mekteb-i Osmânî'nin masraflarını karşıladı. Özellikle Hanefî mezhebinin bölgede yerleşmesinde etkili olan Ebûbekir Efendi 1869 yılında *Beyânü'd-dîn* adında bir ilmihal kitabı yazmış ve eser 1877'de İstanbul'da basılmıştır (daha sonra M. Brandel-Syrier tarafından İngilizce'ye tercüme edilen kitap Leiden'de iki defa daha yayımlanmıştır [1960, 1971]; bk. bibl.). Ebûbekir Efendi'nin gayretiyle kız çocukları için de ayrı bir mektep açılmış ve hanımı burada hocalık yapmıştır. Ebûbekir Efendi'nin torunları halen Cape Town'da yaşamaktadır.

1860'lardan sonra Güney Afrika'da İslâmîyet'in gelişmesi Hintli müslümanların buraya gelişleriyle yeni bir döneme girdi. Natal eyaletinin tarım kesiminde ortaya çıkan işçi sıkıntısı üzerine İngiliz koloni yönetiminin Hindistan'dan getirdiği

anlaşmalı işçiler arasında müslümanlar da bulunuyordu. 1869'da ticaret yapmak amacıyla Kuzey Hindistan'dan büyük bir müslüman grubu geldi ve bunların çoğu Johannesburg'a yerleşerek ertesi yıl burada yapılan ilk camiye ibadete açtılar. Hint kökenli müslümanlar zamanla zenginleştiler ve birçok şehre dağıldılar. Güney Afrika'da İslâm için bir başka dönem, 1875'te Doğu Afrika sahillerindeki Zengibar'dan sayıları birkaç yüzü bulan müslümanların Durban şehrine gelip yerleşmesiyle başladı. Bu müslümanlar Afrikalı olmalarına rağmen dinî bağlarından dolayı Asyalı telakki edildiler; Hintli müslümanların oturduğu mahallelere yerleştiler ve çocuklarını onların okullarına gönderdiler.

Müslümanların Güney Afrika'ya ilk ayak basmalarından itibaren karşılaştıkları güçlükler ve çeşitli yasaklamalara rağmen İslâmîyet ülkede gittikçe yayıldı. Yalnız Cape Town'daki müslümanların sayısı 1906'da 22.575'e, 1925'te de 24.434'e ulaşmıştı. Bu dönemde şehir ve çevresinde en az yirmi üç cami ile Arapça ve dinî ilimlerin okutulduğu çeşitli özel okullar bulunuyor, *The Moslem Outlook*, *The Cape India*, *The African World* gibi haftalık İslâmî gazeteler yayımlanıyordu. Bugün ise 1989 sayımına göre ülke nüfusunun yaklaşık % 1,2'si (462.000 kişi) müslüman olup ayrı dil ve etnik yapının doğurduğu tabii sonuçla bu azınlık biri melezler, diğeri Asyalılar arasında gelişmek üzere iki topluluğa ayrılmış durumdadır. Bunlardan melezler genellikle Cape Town'da, Asyalılar ise bu şehirden başka daha yaygın olarak Johannesburg ve Durban'da oturmaktadırlar. Ülkede bu iki grubun dışında 13.000'e yakın da Afrika kökenli ve çok az sayıda beyaz müslüman yaşamaktadır.

Müslümanlar XX. yüzyılda eğitim alanında önemli faaliyetlerde bulundular. Cape Town'daki başlıca liderlerden Abdullah Abdurrahman, 1912'de kurulan Talfallah Enstitüsü (Medresetü'l-felâh) için devlet desteği sağlamak amacıyla büyük bir gayret gösterdi. XX. yüzyılın ilk yarısında Cape eyaletinde on dört, Natal eyaletinde beş resmî müslüman okulu açıldı. Ancak ırk ayrımının iyice şiddetlendiği 1960'lı yıllarda bu okulların çoğu beklenen hizmeti yapamaz hale getirilmiş ve bazısında da ırk ayrımı güden eğitim sistemi uygulanarak siyah öğrenciler melez ve Asyalı öğrenciler-

den ayrılmıştır. Bugün müslümanlar daha çok camilere bitişik kendi özel okullarında çocuklara İslâm dinini öğretmeye çalışmaktadırlar. Ülkede tahminen 250 cami-okul bulunmaktadır; Durban'daki Mescid-i Cum'a bunların en büyüğüdür.

Ülkede İslâmî yüksek eğitim yapan okullar 1960'lardan itibaren hızla arttı. İslâmî sahada çalışma yapmak isteyen müslüman gençlere gerçek bir eğitim vermeyi amaçlayan bu okullardan bugün açık olanlarının sayısı on altıdır. Bunların dördünde belirli zamanlarda eğitim verilirken diğerleri normal bir müfredat uygularlar. Altı tanesi "dârülülüm" adıyla anılan bu enstitülerin içinden en verimli çalışanları, Azadville Dârülülümü ile Newcastle Dârülülümü'dür. Hindistan'da Urduca eğitim yapan Diyübend (Deoband) Dârülülümü örnek alınarak 1971'de kurulan Newcastle'daki dârülülümün eğitim dili İngilizce'dir. 1982'de açılan Azadville Dârülülümü'nun eğitim dilinin Urduca olmasının yanı sıra gelenek ve ruh bakımından Diyübend Dârülülümü'na daha bağlı bir okul görünümündedir. Diğer dârülülümler ise Johannesburg, Chatsworth, Pietersburg ve Cape Town'da açılmıştır.

Özellikle Cape müslümanları siyasî hayatta aktif bir rol oynamışlardır. Bu cemaat, 1948'deki hükümet değişikliğiyle başlayan ve 1954'te şiddetlenen ırk ayrımcılığına sert bir şekilde karşı koydu. 1960'ta hükümetin Grup Alanları Yasası adıyla çıkardığı kanun uyarınca müslümanların büyük bir bölümü yerlerinden sürüldü ve böylece birer merkez haline getirdikleri camilerinden uzaklaşmaları sağlanmış oldu. Bunun üzerine müslümanlar Cape Town'da çeşitli grup-

ların bir çatı altında toplandığı The Call of Islam adlı cemiyeti kurdular. Bu cemiyetin başkanı İmam Abdullah Hârûn tarafından organize edilen protesto mitingleri ve yayımlanan bildiriler, müslüman cemaatinin Güney Afrika tarihindeki baskılara olan tepkisini gösterdi. İmam Abdullah Hârûn hükümetin kararlarına muhalefet ettiği için 1969'da tutuklandı ve tutukluluğunun üçüncü ayında esrarengiz bir şekilde öldü. Bugün de The Call of Islam, müslüman cemaati arasında dinamizmini dışarıdaki İslâmî hareketlerin eğilimlerinden değil doğrudan kendi Güney Afrika deneyiminden alan en güçlü teşkilâttir. Güney Afrika Cumhuriyeti'nde resmen tanınmış olan diğer İslâmî teşkilâtların başında üç büyük eyaletteki Jamiatu'l-ulama of Transvaal, Jamiatu'l-ulama of Natal, The Muslim Judicial Council of Cape ve Madjlisu'l-ulama of Port Elizabeth gelmektedir. Bunun yanında İslâmî tebliğ çalışmalarını Durban'daki Islamic Propagation Center ve Johannesburg'taki Islamic Missionary Society gibi teşkilâtlar da yürütmektedir. İslâmî yapılanma sürecindeki güçlü teşkilâtlardan biri de The Muslim Youth Movement'tır. Örgütün politikası, tehdit unsuru olmaktan çok uzlaşmacı eğilimler üzerindedir. 1980 yılında kurulan Qiblah (Kible), İran devriminden etkilenen müslümanlar tarafından kitle hareketi başlatmak amacıyla vücuda getirilmiştir. Cape Town'da faaliyet gösteren Muslim Students Association ise bir öğrenci teşkilâttir. Bunların yanında bir de 1975'te kurulan The Islamic Council of South Africa bulunuyorsa da bu teşkilât, ülke politikası üzerine uygulamaya çalıştığı yanlış çözümler sebebiyle müslümanlar arasındaki desteğini önemli ölçüde kaybetmiş durumdadır.

Bu teşkilât ve cemiyetler faaliyetlerini basın ve yayın dünyasına da yaymışlardır. Müslümanların çıkardığı *The Muslim Digest*, bütün dünya müslüman yazarlarının makalelerinin yayımlandığı aylık bir dergidir. Athlone'da basılan *The Muslim News* ise daha çok hükümetin aldığı kararları eleştiren siyasî bir gazetedir. 1974'te Muslim Students Association *İnqilaab*, The Muslim Youth Movement *al-Qalam* dergisini çıkarmaya başladı. The Madjlisu'l-ulama of South Africa teşkilâtının da *The Majlis* adlı bir yayın organı vardır. Ülkedeki İslâm araştırmaları ise Durban-Westville Üniversitesi'ne bağlı Arapça, Urduca, Farsça bö-

lüm ile İslâm Araştırmaları Bölümü'nde, Cape Town Üniversitesi Din Araştırmaları Bölümü'nde, Johannesburg Rond Afrikaans Üniversitesi İslâm Araştırmaları Merkezi'nde ve Pretoria Güney Afrika Üniversitesi Dini İlimler Bölümü'nde yapılmakta ve çalışmalar bu kuruluşların ilmî dergilerinde yayımlanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebübekir Efendi, *Beğânü'd-dîn: The Religious Duties of Islam as Taught and Explained by Abu Bakr Efendi* (trc. Mia Brandel-Syrier), Leiden 1960; J. A. Lesourd, *La république d'Afrique du sud*, Paris 1963; E. A. Boateng, *A Political Geography of Africa*, New York 1980, s. 158-170; *Cultural Atlas of Africa* (ed. J. Murray), Oxford 1981, s. 206-209; *The Cambridge Encyclopedia of Africa* (ed. R. Oliver — M. Crowder), London 1981, s. 149, 169-171, 215-216; R. E. Ridd, "South Africans", *Muslim Peoples* (ed. R. V. Weekes), Westport-Connecticut 1984, s. 718-723; "Afrigue de sud", *Le Grand Robert des noms propres*, Paris 1987, I, 37-39; A. Mac. Gregor Hutcheson, "Physical and Social Geography", *Africa South of the Sahara 1988*, London 1987, s. 888-889; D. D. Omer-Cooper, "History", a.e., s. 890-901; L. Katzen, "Ekonomy", a.e., s. 902-908; R. Hallett, *Africa Since 1874*, New Delhi 1989, s. 624-687; S. M. Zwemer, "Islam at Cape Town", *MW*, XV/4 (1966), s. 327-333; D. Williams, "African Nationalism in South Africa: Origins and Problems", *JAfr.H*, XI/3 (1970), s. 371-383; T. B. Irving, "South African Muslims Facing Discrimination", *The Muslim World League Journal*, IX/6, Mekke 1982, s. 49-55; S. E. Dangor, "The Beginning of Islam in the Cape", *al-İlm*, IV, Durban-Westville 1984, s. 81-84; J. A. Naudé, "Islam in South Africa: A General Survey", *JIMMA*, VI/1 (1985), s. 21-33; G. Lubbe, "Muslims and Christians in South Africa", *Islamochristiana*, sy. 13, Roma 1987, s. 113-129; Muhammed Haron, "Islamic Dynamism in South Africa's Western Cape", *JIMMA*, IX/2 (1988), s. 366-380; a.mlf., "Islamic Education in South Africa", *Muslim Education Quarterly*, V/2, Cambridge 1988, s. 41-54; Syed Habibul Haq Nadvi, "A Critical Overview of Muslim Education in South Africa", a.e., s. 55-66; Ahmed Ayoub Chohan, "Muslim Education in South Africa: Its Present Position (Special Emphasis on the Western Cape)", a.e., s. 67-75; M. Ajam, "Islamic Schools of Cape Town as Agencies of Socialization", *Journal for Islamic Studies*, sy. 9, Johannesburg 1989, s. 70-98; Ferid Esak, "Güney Afrika Özgürlük Mücadelesinde Üç İslâmî Yapılanma", *Dünya ve İslâm*, sy. 2, İstanbul 1990, s. 15-36; Yusuf da Costa, "The Spatial Origins of Early Cape Muslims and the Diffusion of Islam to the Cape Colony", *Journal for Islamic Studies*, X, Johannesburg 1990, s. 45-67; S. Salman Nadvi, "The Role of Dar al-ulum in a Muslim Society", *al-İlm*, XII, Durban-Westville 1992, s. 62-66; "Cape Coloureds", *The Illustrated Encyclopedia of Mankind*, London 1978, III, 317-319; "Cape Town", *ABr.*, V, 316-318; "Güney Afrika Cumhuriyeti", a.e., X, 174-183; "Güney Afrika", *MEMO Larousse*, İstanbul 1991, II, 477-478.

RIZA KURTULUŞ

Cape Town'da müslümanlara ait bir türbe -
Güney Afrika Cumhuriyeti

